

Юрій Гузинець

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ЗАКАРПАТТЯ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

У цій статті здійснено системний аналіз і забезпечення прав національних меншин регіону, створення умов для сталого розвитку національних спільнот, реалізації їх внутрішнього потенціалу.

***Jurij Huzynets. National minorities of Transcarpathia: ethnocultural dimension.** In this article given a systematic analysis of ensuring minority rights in the region, creating conditions for sustainable development of ethnic communities, realization of their inner potential.*

Key words: national minorities, Transcarpathia, ethnopolitics, national-cultural organizations (NGOs), minority rights.

Глобалізація світових процесів і участь у них України потребують концентрації зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій, спрямованих на додержання загальноновизнаних норм і стандартів у галузі захисту прав людини і громадянина.

В Україні на конституційному рівні найвищою соціальною цінністю проголошено людину. Розширення її основних прав і свобод та визнання їх забезпечення головним обов'язком держави зумовили потребу вироблення нової моделі міжнаціональних відносин та правових засад реалізації державної етнонаціональної політики [1, с. 15-18].

Філософською парадигмою змісту державної етнонаціональної політики України є міжнаціональна злагода, етнічна і культурна розмаїтість.

У цій статті здійснено системний аналіз забезпечення прав національних меншин регіону, створення умов для сталого розвитку національних спільнот, реалізації їх внутрішнього потенціалу.

Закарпаття — унікальний край як у природному, історичному, так і в економічному плані. Область займає дуже вигідне геополітичне положення — межує відразу з чотирма державами Європейського Союзу і є, по суті, «візиткою» Української держави, адже загальна протяжність державного кордону в межах Закарпатської області — понад 467 кілометрів і через 17 пунктів пропуску в нашу країну в'їжджає значна кількість жителів Західної Європи.

Співіснування в Закарпатській області культур різних народів в єдиному географічному просторі при різних державотвореннях дало унікальний сплав духовних цінностей, які вигідно відрізняються певними особливостями від інших європейських культурних напрямів.

За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року в області проживають представники понад 100 національностей, переважну більшість 80,5% яких становлять українці, 151,5 тис. угорців (12,1%), 32,1 тис. румунів (2,6%), 31,0 тис. росіян (2,5%), 14,0 тис. ромів (1,1%), 5,6 тис. словаків (0,5%), 3,5 тис. німців (0,3%), а також 1540 білорусів, 565 євреїв, 518 поляків, 490 вірмен та інші. Така багатоетнічність на Закарпатті зумовлює також і багатомовність населення. У свою чергу, національна, мовна та конфесійна багатоманітність зумовлює його багатокультурність. Представники різних національностей, що проживають на території Закарпаття, мають своє історичне коріння, традиції, активно і наполегливо відроджують свою етнічну самобутність. Тому врахування етнонаціонального фактору постає як обов'язкова умова розвитку області, а забезпечення умов для реалізації прав і свобод представників національних меншин, сприяння збереженню етнокультурної самоідентичності виступає на перший план для реалізації державної етнонаціональної політики на Закарпатті.

Враховуючи вищенаведене, одним із пріоритетних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування є подальше зміцнення історично-традиційної атмосфери,

міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп, конкретне вирішення їх запитів щодо збереження своєї національної самобутності.

Серед основних тенденцій розвитку етнопонаціональної ситуації на Закарпатті слід відзначити кількісне зростання та збільшення активності громадських організацій національних спільнот. Сьогодні у регіоні діє 62 обласних національно-культурних товариства. Зокрема, 13 — угорської спільноти, 17 — ромської, 10 — русинської, 5 — російської, 4 — словацької та румунської, 2 — німецької та єврейської, 1 — польської, вірменської, білоруської, грецької. Їх діяльність у тісній співпраці з владними структурами сприяє подальшому утвердженню гарантованих Конституцією України прав та свобод національних меншин. Вони виступають провідниками відродження і розвитку мов, звичаїв, традицій, культурно-мистецьких надбань та інших культурологічних акцій.

З іншого боку, таке кількісне зростання не завжди підтверджується якісними показниками у роботі громадських організацій національних меншин. Частина товариств після реєстрації втрачає свій зв'язок з первинними організаціями та не проводить діяльність відповідно до своїх статутів.

Досвід переконливо свідчить, що універсальних схем ідеального етнопонаціонального функціонування суспільства не існує, але вироблені і перевірені практикою ціннісні орієнтири слугують критеріями оптимального забезпечення правових засад гармонізації міжнаціональних відносин. Тільки налагодження конструктивного діалогу влади з громадськими організаціями національних меншин, проведення політики відкритості та співпраці створюють надійне підґрунтя стабільності нашого багатонаціонального суспільства [2, с. 3-5].

За останній період на якісно новий рівень вийшли відносини між громадськими організаціями національних спільнот і органами державної влади області. У січні цього року сформовано, а в лютому проведено установче засідання Громадської гуманітарної ради як консультативно-дорадчого органу при голові облдержадміністрації, до складу якої увійшли і лідери обласних національно-культурних товариств.

Слід зазначити, що спільними зусиллями органів державної влади та громадськості області знайдено нові ефективні форми співпраці та координації діяльності щодо забезпечення освітніх, духовних та інформаційних потреб національних меншин. Здійснюється робота над створенням системи моніторингу, динаміки, тенденцій розвитку і функціонування мов національних меншин у сферах вищої, середньої, професійно-технічної, дошкільної, позашкільної та післядипломної освіти. На основі отриманих результатів розробляються прогнози розвитку міжнаціональних відносин в області та проводиться аналіз характерних тенденцій розвитку етномовних та етнополітичних процесів у різних сферах суспільного життя. За результатами моніторингів в області проводяться науково-практичні конференції, семінари, тренінги, засідання за круглим столом з питань удосконалення навчально-виховного процесу, впровадження у навчально-виховну практику новітніх педагогічних та наукових технологій, інтеграції національної освіти і культури області у європейський освітньо-науковий простір.

Більшість національно-культурних товариств краю характеризується наявністю вагомого потенціалу для відродження мови, історії, традицій, збереження своєї національної самобутності. Зазначені громадські організації є учасниками прикладних і фундаментальних наукових досліджень з питань етносоціальної та етнополітичної сфер.

Значна увага приділяється поглибленню співробітництва у сфері захисту прав національних меншин з державами, які мають в Україні і, зокрема, в Закарпатті етнічно споріднені спільноти.

Сьогодні ми маємо тісні і економічні, і гуманітарні зв'язки зі всіма прикордонними регіонами сусідніх країн. Підписано цілу низку угод про співпрацю з Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Румунією, Чехією, Хорватією, Німеччиною та іншими країнами.

У галузі транскордонного співробітництва область визначила для себе основні пріоритети, які полягають у розбудові пунктів пропуску на кордонах, приведенні їх у відповідність до європейських норм і стандартів, активізації роботи прикордонних регіонів сусідніх країн у питанні спільного залучення коштів з міжнародних донорських організацій для всебічного розвитку сусідніх областей.

У цьому аспекті в регіоні особлива увага звернута на вироблення спільної позиції та організації роботи у сфері розвитку транспортної галузі і логістики, розширенні співпраці у туристичній сфері та спільній виставковій діяльності і, звичайно ж, підготовці спільних проектів Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства на період до 2013 року «Україна — Угорщина — Словаччина — Румунія» та «Україна — Польща — Білорусь». Угоди про співпрацю не є якимось формальним актом, це своєрідна дорожня карта взаємодії у різних сферах.

Розширенню і поглибленню гуманітарного співробітництва значною мірою сприяють також рамкові Угоди про співробітництво між Закарпатською областю та Саболч-Сатмар-Березькою областю та областю Гевеш (Угорщина), Пряшівським, Кошицьким краями Словацької Республіки, повітом Сату-Маре (Румунія), Вуковаро-Сремським жупанатом (Хорватія), Підкарпатським воєводством Республіки Польща та іншими.

Нині Українська держава послідовно підтверджує відданість проголошеному курсу на інтеграцію до європейських структур та гармонізацію вітчизняного національного законодавства.

Реалізації цих завдань сприяє також робота Змішаної Українсько-Угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин, Двосторонньої Українсько-Словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури, інших міжурядових двосторонніх комісій.

Упродовж останнього періоду всі заходи, що реалізуються в регіоні, є соціально орієнтовані на розв'язання нагальних проблем розвитку національних громад краю.

Спільно зі словацькими національно-культурними товариствами та угорськими громадськими організаціями проведено міжнародні круглі столи з обговорення стану виконання положень протоколів ІХ засідання Українсько-Словацької комісії з питань освіти і культури та XIV засідання Змішаної Українсько-Угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Окреслено напрями розвитку українсько-словацьких та українсько-угорських взаємин у сфері освіти, науки, культури, духовності словацької та угорської національної меншини в Україні та

української — в Словаччині та Угорщині. Визначено перелік першочергових завдань, які потребують вирішення на міждержавному рівні [3, с. 28-45].

Найближчим часом спільно з громадськими організаціями румунської національної меншини розпочнеться робота з підготовки міжнародного заходу з питань розвитку українсько-румунських взаємин у гуманітарній сфері. У цьому контексті важливим є питання відновлення роботи Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав національних меншин, що дасть змогу зняти всі спірні питання, що виникли у ході проведення у 2007 році спільного українсько-румунського моніторингу щодо забезпечення прав української національної меншини в Румунії та румунської — в Україні. До речі, зазначена вище Комісія не працює упродовж останніх 4 років.

Що стосується сьогоденних реалій щодо питання задоволення культурно-просвітніх та духовних потреб русинів області, слід зазначити, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах компетенції підтримують їх етнокультурну діяльність. Разом з тим, русинська спільнота краю упродовж тривалого часу порушує питання про визнання русинської національності на державному рівні. В цьому контексті варто зауважити, що під час проведення в Україні чергового перепису населення русинським громадським організаціям слід провести широку роз'яснювальну роботу відповідно до статті 11 Закону України «Про національні меншини в Україні», за якою громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність. Таким чином, ідентифікація етнічної належності буде актом особистого вибору кожного.

Активну участь у процесах державотворення, утвердження принципів толерантності та взаємоповаги беруть національно-культурні товариства російської національної меншини області. Щороку ними проводяться різнопланові культурно-просвітницькі заходи, науково-практичні конференції, семінари, фестивалі. Зокрема, минулого року за підтримки органів влади та місцевого самоврядування у Мукачеві проведено I Міжрегіональний фестиваль співвітчизників західного регіону України. Популярністю у краї користується також альманах «Русская культура Закарпаття», в якому публікуються матеріали літературознавчого,

історичного, наукового характеру та з досвіду роботи російських товариств Закарпаття.

Варто також відзначити роботу недільних шкіл, що функціонують при Товаристві вірменської культури «Арарат» та Товаристві польської культури Закарпаття, а також діяльність хороших, хореографічних колективів, що працюють при обласних національно-культурних товариствах.

За участі та ініціативи національно-культурних товариств щороку в області проводяться фестивалі румунського, словацького, угорського, ромського, русинського народних мистецтв. Громадські організації національних спільнот краю є активними учасниками Днів добросусідства, що проводяться на кордонах з країнами Карпатського євро-регіону.

Для забезпечення інформаційних потреб національних меншин Закарпатська обласна державна телерадіокомпанія 20 відсотків ефірного часу використовує на транслявання програм мовами національних меншин. За рахунок коштів державного бюджету працюють редакції мовами національних меншин: румунська, угорська, словацька, німецька та з 2008 року — об'єднана редакція російською, ромською та русинською мовами.

Сьогодні для задоволення потреб національних меншин у регіоні функціонує мережа освітніх, культурно-мистецьких закладів, яка приведена у відповідність до національного складу населення і постійно вдосконалюється [4, с. 3-7].

Задля подальшого розвитку міжнаціональних відносин в області реалізується Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2011—2015 роки. Виконання Програми дасть змогу забезпечувати комплекс заходів з реалізації інтересів представників різних національностей щодо задоволення їх освітніх, культурних та інформаційних потреб.

Програма розроблена відповідно до положень Конституції України, Декларації прав національностей України, Законів України «Про національні меншини в Україні», «Про громадянство України», «Про об'єднання громадян», «Про освіту», «Про вищу освіту», основних положень Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області на період до 2015 року.

Засади Програми відповідають загальноновизнаним міжнародним нормам та стандартам у сфері забезпечення прав національних меншин, зокрема положенням Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

Сьогодні ще багато потрібно зробити для того, щоб поліпшити вивчення державної мови представниками національних меншин. Ідеться про опанування представниками всіх без винятку етносів та етнічних спільнот українською мовою і культурою за одночасного збереження, розвитку та відродження мов і культур національних меншин краю.

Відсутність гострих етнічних конфліктів і протистоянь в області — це наслідок і доказ виваженої та ефективної державної політики у міжнаціональній сфері. Разом з тим, у сфері міжетнічних відносин сьогодні існує низка проблем, які потребують нагального розв'язання. Зокрема, залишаються невирішеними питання законодавчого затвердження Концепції засад державної етнонаціональної політики, розробка та прийняття нормативно-правових актів з удосконалення державної системи матеріально-фінансової підтримки етнокультурного розвитку національних меншин. Потребує вдосконалення законодавство України про національні меншини, зокрема прийняття у новій редакції Законів України «Про національні меншини в Україні», «Про мови», чіткого визначення в законодавстві України понять «національна меншина», «етнічна група», «корінний народ» та інші.

1. Федоренко В.Л. Теоретичні основи Конституції України: досвід і перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2008. — № 6.

2. Табачник Д.В., Попов Г.Д., Воронін В.М., Пилипенко Т.І. Розвиток етнонаціональних відносин в Україні: Стан. Тенденції. Перспективи. — Львів: Світ, 2007.

3. Гузинець Ю.І. Реалізація у Закарпатській області основних положень Протоколу ІХ засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури // Розвиток гуманітарного співробітництва в Українсько-Словацькому прикордонному регіоні: реалії, проблеми, перспективи. Матеріали міжнародного круглого столу, 15—16 вересня 2010 року, м.Ужгород, Україна / За редакцією Ю.В.Герцога. — Ужгород: Ліра, 2010.

4 Єдина родина. Матеріали про національно-культурні товариства Закарпаття. — Ужгород: Ліра, 2006.